

ציונים וראשי פרקים, לעיון

'אי דלא מצו פרקי לה, כי שדר לה גיטא דחירותא מאי הוי' – רעק"א הקשה (בגליון הש"ס), כיצד ניתן לשחררה, הלא אינה ברשותו, וגם בית דין לא יכלו להוציאה, והרי זה דומה לכל דבר שאינו ברשותו של אדם, שלא יכול למכרו או להקדישו?

ותרצו האחרונים, ששחרור עבד שונה משאר הקנאות, שכיון שיש בקנין העבד, קנין-איסור וקנין-ממון, ניתן להפקיע את קנין-האיסור גם כשאינו ברשותו (כדוגמת אדם הנותן גט לאשתו שנשבתה), וכתוצאה מהפקעת קנין-האיסור נפקע ממילא הקנין הממוני. וכדין המפקיר עבדו, דקיימא לן שיכול לשחררו ע"י גט, הגם שאינו ברשותו לאחר שהפקירו. (אור שמח הל' גניבה טו; אחיעזר ח"ג עה; ד; חזון איש קמז סקט"ו; הר צבי).

יש מי שתיקף בדרך אחרת: שחרור עבד אינו אלא הפקעת בעלות, ולא הקנאת העבד לעצמו, או התפסת קדושת ישראל בעבד. והפקעת בעלות אפשרית גם בדבר שאינו ברשותו. (שערי ישר ה"ג. והגם שאי אפשר להפקיר דבר שאינו ברשותו, כדמוכח בסוגית 'צנועין' – גדרו של הפקר שונה, שאינו הפקעת בעלות בלבד, אלא עניינו כהתפסת נדר, ע"ש).

'ככתבם וכלשונם'

'עמון ומואב טהרו בסיחון' – ... וגם מה שהוזהרו ללחם עם עמון ומואב ואדום, ושלא יהיה להם מארצם עד מדרך כף רגל, גילו לנו רז"ל הסוד, דלא מפני מעליותא דידהו הוא, רק מפני טומאת הארץ ביותר. כמו שאמרו בגיטין הלשון 'עמון ומואב טיהרו בסיחון', ולא אמרו 'הותרו' רק לשון 'טיהרו' – להודיע כי איסורן הקודם היה מפני טומאתן הגדולה בהיותה תחת ידם, וכשיצאה מהם לסיחון, יצתה מאותה טומאה הגדולה להיות ככל ארץ העמים. ועל ידי זה טיהרו לישראל'. (דברי סופרים, כ)

(ע"ב) '...ודקבעי סעודתייהו בשבת בעידן בי מדרשא' – כי השבת ניתנה כדי שהאדם יהיה פנוי מן המלאכה, ויהיה פנוי אל התורה, שהוא השלמת הנפש, כי בתורה ימצא הנפש מרגוע. ולכך הכל מודים שבשבת ניתנה תורה לישראל (שבת פו.). וזה להשלמת נפש ישראל. ולכך אמרו (ביצה טז.) 'נשמה יתרה ניתנה לאדם בשבת', ומכאן זה יש לאדם השכל יותר. וכן כתב הראב"ע ז"ל, שיפנה האדם אל התורה בשבת. וכאשר מכח ריבוי עושר הוא פונה אל אכילה ושתייה בשעת התורה, ראוי שיהיה בטל מהם העושר. (חדושי אגדות – מהר"ל. כדברי האבן עזרא (שמות כ,*) לענין שבת, כן איתא לענין שאר המועדים, וכן לענין שבת הארץ – ע' ירושלמי שבת טו,ג; ספורנו שמות שם ויקרא כה,ב; משנ"ב תקל,ב בשם הירושלמי והכלבו. וע' יבמות צג. 'למען תלמד'...).

דף לט

הערות ובאורים בפשט

'הא מני רבי מאיר דאמר אין אדם מוציא דבריו לבטלה' – הגם שאינו לבטלה ממש, כי הרי מפרשים דבריו 'דליהוי עם קדוש קאמר', רק סובר רבי מאיר שלשון הקדש שאדם מוציא אינו לבטלה, וודאי התכוין לתת להקדש דבר מה. (ר"ן. וכן מדויק מלשון רש"י). וזה שמפרשים דבריו שנתכוין ל'דמי העבד עלי' ולא שהקדיש את העבד עצמו לימכר – כי כך נוח וטוב יותר להקדש, שאף אם ימות העבד – לא יפסיד (ריטב"א). ועוד, שכיון שההקדש חל רק מכה 'אין אדם מוציא דבריו לבטלה', יש לנו לנקוט את הפחות שבהקדשות (ר"ן).

'אי הכי, אדמיפלגי בשערו ליפלגו בגופו' – פרוש 'אי הכי' – מאחר שאמרת שרשב"ג סובר 'עבדא כמטלטלי', למה נקט דוקא שער, ובשלמא אם שניהם סוברים שדינו כקרקע, מובן שנקט שער. (עפ"י ריטב"א, ר"ן, פני יהושע).

סיכומים, וראשי פרקים לעיון

גר שמת והניח עבדים – לדעת חכמים, בין עבדים גדולים בין קטנים – זוכים הם בעצמם ונעשים בני חורין גמורים ומותרים בבת חורין ואסורים בשפחה. ולדעת אבא שאול, הקטנים אינם זוכים בעצמם, וכל אדם יכול לזכות בהם, והגם שבעליהם מתו, נשאר דינם כדין העבד, ומותרים בשפחה (כך מבואר בגמרא בע"ב וברד"ה וקא דייקת).

ובעבדים גדולים, מיד במות רבם – זוכים בעצמם. ואם בזמן מיתת אדונם עבדו לאדם אחר ונתכוין לקנותם בחזקה – תלוי הדבר בפרוש רש"י ותוס' (בקידושין כג: כג.) אם נשארים עבדים לשני, או שזכו הם בעצמם. הלכה כאבא שאול.

המפקיר עבדו – אף חכמים שאמרו שהקטנים זוכים בעצמם, לא אמרו כן אלא בגר שמת, שמיתתו נחשבת לציאה גמורה, (כמיתת הבעל המתירה את האשה), אבל המפקיר עבדיו הקטנים, גם הם מודים שכל הקודם זכה בהם. וכשמתחררים, צריכים גט שחרור מהזוכה ולא מהאדון הראשון, שקנין האיסור נגרר אחר הקנין הממוני.

והמפקיר עבדיו הגדולים, זוכו העבדים בעצמם – לדעת רבי יוחנן, ורב, ורב יוסף – צריכים גט שחרור מרבם הראשון, שקנין-האיסור נשאר אצל אף כי אין לו זכויות ממוניות. לשיטת שמואל (לה.) – אין צריך גט שחרור, לפי שלשיטתו לא שייך קנין-איסור בעבד ללא קנין-ממון.

(וכיוצא בזה נחלקו תנאים ביוצא ב'שן ועין' אם צריך גט שחרור אם לאו – ע' להלן מב.) ולדעת אמימר אין לעבד זה תקנה, שאין העבד משתחרר ללא שטר, ומאידך אין לו לאדון קנין-איסור ללא שיהא לו קנין-ממון. (עפ"י חזון איש, קמו סק"ו).

בדברי אמימר 'המפקיר עבדו ומת, אותו העבד אין לו תקנה' – נחלקו ראשונים; לשיטת רש"י, אסור בשפחה ואסור בבת חורין. ולדעת התוס' (להלן מ. ד"ה אותו) אין לו תקנה – בבת חורין, אולם מותר בשפחה.

(ובאור מחלוקתם – הרי בעצם, אין רשות אחרים עליו כלל, ומדוע צריך גט שחרור (וזהו באמת טעמו של שמואל שאין צריך גט)? אלא שאף שהרשות שעליו בטלה, כיון שכבר חל עליו פסול 'עבד', כדי להתיר איסורו ולטהרו, צריך מעשה המתיר. וזו פעולתו של הגט שהוא 'מתיר', ולא רק מפקיע קנין. (ולחולקים על אמימר, אף מיתה היא 'מתיר', כמו במיתת הבעל, שהאשה מותרת לא רק משום שאין כאן אישות, אלא שלמדו (בפ"ק דקדושין) שהמיתה היא 'מתיר'. וכבר דנו בדבר האחרונים). ונחלקו רש"י ותוס', אם הפסול נשאר עליו ממש כבתחילה, ומותר בשפחה, או כיון שבעצם הוא בן חורין, רק שיש עליו פסול דיני, אסור בשפחה – זכר יצחק, ל.)

להלכה קיימא לן שעבד שהפקירו רבו, צריך גט שחרור. (ובבית יוסף (אה"ע ד. עפ"י ד הטור שם) כתב שאף שמעוכב גט שחרור, מותר הוא בבת חורין, והסביר על פי דברי הרא"ש להלן, שאומדים דעת רבו שודאי שחררו קודם לכן. וב'שער המלך' (סוף הל' חגיגה) תמה על דבריו מסוגיתנו).

(ע"ב) 'ולא היא, אלא משום דהוה ליה כליו של מקנה' – כמה חכמים אחרונים בדור שעבר, עמדו על דיוק אחד; משמע שאם היתה ההלכה שקנין חליפין מתבצע בכליו של מקנה, היתה משוחררת – והלא אין לשפחה יד לקבל את הכומתא. ודוקא לגבי גט שחרור עצמו אומרים 'גישו וידו באין כאחד', אך כאן הרי מדובר שבא לשחררה על ידי קנין חליפין? ומבואר מכאן לכאורה שבקנין חליפין מספיק במעשה נתינה בעלמא, ואין צריך לזכות בסודר. (חידושי הגר"ט (השלם) – קידושין, צא; וכן צידד באחיעזר ח"א כח, יא).

עוד יש לומר, על פי מה שכתב ב'קצות החושן' (תכד, א) שבאמת לעבד עצמו יש יד, אלא שמיד זוכה רבו מידו, מדין 'מה שקנה עבד קנה רבו', ומן העבד הוא זוכה. אם כן, מיד כשקבלה וקונה לעצמה, משתחררת בחליפין (זכר יצחק ל).

דף מ

הערות ובאורים בפשט

'כשרבו הניח לו תפילין... כשרבו השיאו אשה' – רש"י פרש שבמעשה זה הרי הוא כמודה ששחררו קודם לכן. אולם יש שכתבו שמדברי הרמב"ם (בהל' עבדים ת, יז) נראה שמפרש שמעשה זה עצמו מורה עתה על שחרור, ואין כאן ראייה על העבר. וצריך מן הדין גט שחרור בנוסף, כדי להתירו בבת חורין. (ולא רק מחשש שמא יאמר האדון לא שחררתי).

וזה שאמרו 'לא מעבד ליה איסורא', הגם שבין כה צריך גט שחרור להתירו בבת חורין לשיטת הרמב"ם – יש לפרש שאיסורו קל יותר מאילו לא שחררו, שהרי אינו עבד גמור, וכפי שפסק הרמב"ם אינו אוכל בתרומה. (אור שמח הל' עבדים שם. וכיו"ב פרש באבן האזל (הל' עבדים ט, א) אלא שפרש דברי הגמרא באופן אחר. וע' ב"י יו"ד רסז (דף ריא). וט"ז שם ס"ק לט מא.

(וע' בחידושי אגדות למהרש"א – שבת נה; יבמות ק; ובערוך לנר שם. וב'מגדים חדשים' (שבת שם) – על אודות לקיחת הגר לאברהם).

והחזו"א פרש גם בשיטת הרמב"ם כרש"י, אלא שהרמב"ם הוסיף שגם כשאמר דברים שמשמעם שחרור, אף כי אינו משוחרר, חייב לשחררו. והטעם אפשר שהוא כעין אמירה לעני וכצדקה. ואף ב'זכר יצחק' (סו) פרש שגם להרמב"ם, הטעם מצד הודאה לשעבר, אלא שסובר שאין זו אומדנא ודאית, אלא ספק (כמש"כ הרמ"ה), ועל כן הוקשה לו להרמב"ם מדוע כופין את רבו, מחמת הספק, לכתוב לו גט? אלא כיון שעשה מעשה שידע שהוא ידון כספק שחרור ויהא העבד מוחזק בעצמו, הרי הוא גמר בדעתו לשחררו במעשה זה. ומכאן הוציא הרמב"ם את דינו, שבכל מעשה או דיבור שמורים על גמירות דעת לשיחרור – הרי זה יצא לחירות.

והוסיף ב'זכר יצחק' שאם לא נפרש כהודאה ששחרר קודם לכן, קשה מתירוף הגמרא 'דאמר לה צאי בו והתקדשי בו' – מה בכך שאין בלשון זה לשון שחרור, הלא יש כאן מעשה המורה על גמירות דעת לשחררו? ומוכרחים לומר שכל הטעם משום הודאה על העבר, וכאן, הרי אינו מודה ששחרר קודם.

'דאמר לה צאי בו והתקדשי בו' – וצריך לומר שטבלה כבר, קודם שנתן לה את שחרורה, שאם לא כן, אינה מקודשת, כי הרי אין העבד נהיה כבן ישראל גמור אלא בטבילה. (תוס' יבמות מז: ד"ה